УДК 82-3 821.111–2.09

РОМАН Е.М. ФОРСТЕРА “НАЙДОВША ПОДОРОЖ”: З ІСТОРІЇ ЗАДУМУ Й КРИТИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Устінова Т.А.

The article deals with rich-formal signs of the famous novel by E.M. Forster as a work, in which the new modernistic maintenance, though traditionally impossible for the Victorian novel is hidden under the customary placing of heroes and subject reasons (male and female relationship, love, marriage). The author analyses the interpretation of these features in scientific and critical Forster studies. The purpose of the article is to reveal the main items of the discussion about the events and the problems in the novel.

Key words: *autobiographic influences, homoeroticism, poetics of name, structure of the novel, interpretation of heroes, Modernism.*

В работе рассматриваются существенные содержательно-формальные признаки известного романа Э.М. Форстера как произведения, в котором новое модернистское содержание, невозможное для викторианского романа, “прячется” за традиционной расстановкой героев и сюжетных мотивов (он и она, любовь, брак). Автор анализирует толкование этих особенностей в научной и литературно-критической форстериане. Цель статьи – определить основные пункты дискуссии, которую вызвала проблема изображения писателем событий и проблематики произведения.

Ключевые слова: *автобиографические мотивы, гомоэротизм, поэтика названия, структура романа, трактовка героев, модернизм.*

Позиція Е.М. Форстера на літературній карті XX ст. завжди була проблемою. Деякі аспекти його творчості розглядали вітчизняні (Н. Жлуктенко, К. Шахова, І. Влодавська, Н. Михальська) та зарубіжні дослідники (П.К. Бакші, А.С. Хеннінгс, Дж. Колмер, Б. Фінкелстайн). Але критики не дійшли єдиного висновку щодо належності творів Е.М. Форстера до певного літературного напряму. Звідси випливає актуальність цього дослідження, оскільки Е.М. Форстер є перехідною фігурою, у його творчості представлена полеміка модернізму з вікторіанським романом. Отже, мета дослідження – виявити головні пункти дискусії, яку викликала проблема висвітлення митцем подій та проблематики твору, й одним із завдань є розкриття особливостей поетики, що вказують на модерністські тенденції роману “Найдовша подорож” (“The Longest Journey”, 1907).

Цей твір вважали таким, що має значний елемент автобіографічності й особливо схожості між героєм і письменником.

Назва роману взята з поеми П.Б. Шеллі “Епіпсихідіон” (загадкова назва, предмет багатьох інтерпретацій, одна з яких – “те, що в душі”) (“Epipsychidion”, 1821). Поема не тільки дає назву, до неї наявні звернення кілька разів у тексті. К. Каплан відзначає, що назва роману, як і поема, проголошує центральну проблему тексту: кохання до однієї персони й виключення інших. Дослідниця погоджується, що назва може бути інтерпретована як критика шлюбу Е.М. Форстером, зокрема, шлюбу його автобіографічного героя Рікі через те, що цей шлюб заперечує та зраджує глибинну, приховану гомосексуальність Рікі [5, с. 52]. Проблема, що постає перед Рікі, – пізнання власної природи, “реальності”. Однією з реальностей його природи В. Стоун називає латентну гомосексуальність [8, с. 192–193]. Шлюб Рікі розпадається через те, що він відрікається від власної природи.

А.С. Хеннінгс уважає поему лейтмотивом, що веде до деяких принципових питань у романі, а саме: чи треба прагнути до єднання в шлюбі будь-якою ціною? Е.М. Форстер змалював шлюб Агнес і Рікі нещасливим. Отже, і відповідь цілком очевидна: шлюб – це не завжди правильне рішення й не завжди відповідає емоційним сподіванням [4, с. 40].

На погляд В. Стоуна, мотив шлюбу Агнес і Рікі розроблений спеціально для того, щоб дати урок людям і однієї, і другої статі [8, с. 202].

За Б. Фінкелстайн, у творі “Де янголи ступить страшаться” того самого автора шлюб описаний як в’язниця для жінки, а в “Найдовшій подорожі” – це в’язниця для обох статей, особливо для чоловіка, оскільки шлюб відриває його від братства і дружби, зокрема від дружби з гомосексуальними обертонами, які спостерігаються в першому романі між Філіпом і Джіно [2, с. 35].

З огляду на те, що вислів “найдовша подорож” – це синонім “шлюбу” в П.Б. Шеллі, Н. Ройл пропонує читачеві взяти до уваги, що роман Е.М. Форстера міг би мати назву

“Шлюб” (“Marriage”). Тоді стають зрозумілими деякі моменти, що розглядаються як пронизливе жінконенависництво в тексті. Але як і поема “Епіпсихідіон” П.Б. Шеллі, так і “Найдовша подорож” Е.П. Форстера, виносять на осуд не тільки шлюб, а й любов лише до однієї особи, точніше до однієї жінки. Саме присвячення роману (“Fratribus” – “Братам”) робить очевидним те, що книга Е.М. Форстера адресована чоловікам. Це звертання до братів є частково референцією до групи молодих людей у Кембриджі, “апостольців”, до яких Форстер приєднався в останній рік студентства, в 1901 р. Але, більш загально, це вказує на те, що на глибинному рівні роман є філософським і полемічним щодо стосунків між чоловіками й важливості чоловічої дружби [7, с. 22–23]. Як пише П.К. Бакші, Е.П. Форстер підкреслює інтенсивність дружби і братства, випробовуючи їх проти гетеросексуального кохання і шлюбу [1, с. 103]. Структура роману ніби розвиває контраст між істинним єднанням, представленим дружбою Рікі та Анселла, і між несправжнім союзом, представленим шлюбом Агнес і Рікі.

Присвячення “Братам” є референцією до близького зв’язку Е.М. Форстера з філософським братством у Кембриджі, Апостольськими братами. А.С. Хеннінгс вважає таке присвячення тонким натяком на гомосексуальність або чоловічі відносини й дружбу, що може бути альтернативою для деяких людей. Визнаючи той факт, що пригнічена гомосексуальність є значущою в семантиці роману, дослідниця водночас застерігає від трактування її як основної ідеї (меседжу) роману [4, с. 40–42].

Початок роману відповідає манері Е.М. Форстера розпочинати оповідь: у першому розділі автор представляє майже всіх головних персонажів книги під час суперечки між студентами Кембриджу. Найважливішим серед цих персонажів є Стюарт Анселл, друг головного героя Рікі Елліота. Його промовою починається роман.

Стюарт Анселл заглиблений у філософію, він має звичку малювати коло всередині квадрата: “Анселл сидів один з аркушем паперу перед собою. На папері була діаграма – коло всередині квадрата, усередині кола знов квадрат” (“Ansell was sitting alone with a piece of paper in front of him. On it was a diagram – a circle inside a square, inside which was again a square”) [3, с. 135]. Цей символ повторюється впродовж усієї книги та, як зазначає К. Саммерс, указує на інтерес Анселла до розкриття реальності [9, с. 61].

Більшість критиків сходяться на розумінні Анселла як потенційного коханця Рікі. Коли Рікі представляє Агнес, з якою він у подальшому одружується, Анселл відмовляється визнати її існування. Те, що для Анселла Агнес просто не існує, на думку Н. Пейджа, є способом вказати на відсутність у неї “індивідуальної моральної природи” [6, с. 56–57].

Неприйняттям Агнес Анселл проголошує війну жінкам, виказуючи цим своєрідні “гомосексуальні ревнощі” [2, с. 41]. У листі до Рікі він називає того “особою, яка взагалі не повинна одружуватися”, бо ані тілом, ані душею він не підходить для цього: він створений для того, щоб любити багатьох людей. (“You are not a person who ought to marry at all. You are unfitted in body: that we once discussed. You are also unfitted in soul: you want and you need to like many people, and a man of that sort ought not to marry”) [3, с. 191]. На що Рікі дає дає відповідь: “Ти написав мені: “Не терплю жінку, яка буде твоєю дружиною,” – і я пишу у відповідь: “Не терпи її. Хіба я не можу кохати вас обох?” (“You’ve written to me, “I hate the woman who will be your wife,” and I write back, “Hate her. Can’t I love you both?”) [3, с. 192]. Запитання Рікі – “Хіба я не можу кохати вас обох?” – відкриває для читача його високий ідеальний настрій: ніхто не може розділити справжніх друзів, а його майбутня дружина навіть і не хоче ставати поміж ними. Цікаво, що критики не зауважили зародків майбутньої трагедії в цих зізнаннях.

В оголошенні Анселлом війни жінкам В. Стоун частково вбачає сексуальні ревнощі, частково – ненависть до жіночої статі, а в його запереченні шлюбу критик знаходить зв’язок з п’єсою “Людина і надлюдина” (“Man and Superman”, 1905) Бернарда Шоу [8, с. 199].

Головний герой роману, Фредерік Елліот, студент Кембриджу, кульгавий юнак, якого всі називають Рікі. Це прізвисько дав йому батько через успадковану кульгавість, ім’я Rickie означає ”rickety” (“нестійкий”).

На думку багатьох критиків, Рікі є, безперечно, автобіографічним персонажем. Сам Е.М. Форстер на запитання: “Хтось з ваших героїв представляє вас?” – відповів: “Рікі найбільше за всіх” [8, с. 186].

Безпомилковий автобіографічний елемент наявний у тому, що Рікі пише оповідання про “близькість з природою”, які майже ідентичні із сюжетом ранніх оповідань Е.М. Форстера; оповідання Рікі схоже на відомий твір Е.М. Форстера “Інше королівство” (“Other Kingdom”). Цей тип героя є досить традиційним. У ньому є щось від Стівена Дедалуса Джеймса Джойса, а кульгавість і поганий смак наближають його до Філіпа Кері (“Тягар пристрастей людських”) В. Соммерсета Моема. Він ненавидить спогади про батька й обожнює спогади про ма-

тір, має певний літературний талант, велику любов до прекрасного і страх перед практичним життям. Тобто є пересічним чутливим юнаком з романів.

Б. Фінкелстайн уважає ситуацію Рікі подібною до ситуації багатьох сучасних героїв: він перебуває поза відчуттям реальності й охоплений силами, яких він не розуміє. Через це дослідниця називає Рікі головною дійовою особою, але не героєм [2, с. 37].

Непередбачуваним поворотом сюжету в першій частині є смерть Джералда, нареченого Агнес, що трапилась саме перед одруженням. Багато критиків висловлювали незадоволення тим способом, яким Е.М. Форстер припиняє існування цього персонажа, повідомляючи на початку розділу: "Джералд помер того дня" ("Gerald died that afternoon") [3, с. 163]. Оголошення про смерть у реченні з чотирьох слів на початку п'ятого роьзділу дослідники вважали неприроднім поводженням з персонажем. Але, на відміну від ранніх критиків, Н. Пейдж пояснює різкість оповідання "не більше ніж копією різкості самого життя, яке часто звалює на нас такі біди без попередження; єдиним звинуваченням може бути лише те, що Е.М. Форстер занадто часто вдається до цього способу" [6, с. 58]. Тут слід додати, що такий лаконізм і різкість – не тільки в наступних романах Е.М. Форстера, а й у інших модерністів, перш за все у В. Вулф, яка постійно зображує смерть раптово, у неочікуваний спосіб, лаконічно й ніби безжально.

З моменту смерті Джералда Агнес і Рікі вступають у нові стосунки. Саме смерть Джералда зробила їх взаємозалежними. Перше захоплення Агнес з'явилося в Рікі, коли він спостерігає, як Агнес і Джералд милуються. Рікі спостерігає, як це формулює К. Саммерс, і вуайеристично відкриває в собі гетеросексуальне бажання [9, с. 50]. Митець-модерніст відкриває "небажані" аспекти людської дійсності (вуайєризм, гомосексуальність, Едипів комплекс чи комплекс Іокасти), як у романі "Сини та коханці" Д.Г. Лоренса (1913), то трохи завуальовано, як Е.М. Форстер, то відкрито, як Д.Г. Лоренс, але постійно.

Опис захоплення Рікі Агнес, його одруження й підкорення спершу дружині, потім і її брату критики називали "одним з найжиттєвіших досліджень характеру в сучасній літературі".

Відносини Рікі з Агнес навіяні не бажанням, а іншими мотивами, і Рікі приходить до кохання за допомогою уяви. Його відносини з Агнес фальшиві, побудовані на самообмані. Коли Агнес з Рікі вперше обіймаються, він каже: "Я молився, щоб ви не були жінкою" ("I prayed you might not be a woman") [3, с. 184]. Чим вона має обернутися – дріадою, плодом поетичного уявлення Рікі й героїнею новели Е.М. Форстера, юнаком, як, у переконливих доказах аналітиків, Альбертина М. Пруста обертається (у житті, у реальності М. Пруста) Альбертом?

Кохання Рікі до Агнес тлумачать або як "замасковану любов до померлої матері" (К. Каплан), або як його пристрасть до Джералда (Дж. Брістоу, П.К. Бакші, К. Саммерс), або як закоханість у кохання Джералда до Агнес (Р. Столл).

П.К. Бакші наводить приклад того, що в будь-якій сексуальній асоціації між Рікі й Агнес Рікі згадує Агнес разом з Джералдом [1, с. 117].

У десятому розділі з'являється ще один головний герой роману – Стівен Вонем, суміш язичницького бога й сучасного хулігана.

Цього "уславленого язичника" називали найцікавішим героєм книги після Рікі. Він виявляється братом Рікі, нібито його доповненням. Стівен є спробою Е.М. Форстера змалювати "дитину природи", як Джіно Карелла в попередньому творі. Обидва – і Стівен, і Джіно – сповнені життя та насильницької брутальності.

Прояви грубості П.К. Бакші називає знаком гомоеротичного бажання, як і в Джіно; вона натякає на сексуальну енергію чоловіка. Стівен є сумішшю грецьких, язичницьких і грубих якостей, він втілює гомоеротичний ідеал, до якого тяжіє Рікі [1, с. 107].

К. Каплан вбачає в частому згадуванні Е.М. Форстером грецьких божеств бажання письменника розхитати патріархальне божество християнства і встановити на його місці природу божеств з ранніх релігій – Деметру, Артеміду, Пана. Ранні нариси містили ще більше звернення до цих божеств, включаючи цілий розділ, який пов'язував Стівена з богом Паном [5, с. 60]. У цьому є паралель з пошуком та образністю Д.Г. Лоренса.

К. Саммерс уважає, що взагалі про християнство в "Найдовшій подорожі" говориться принизливо: християни, такі як Джералд, Агнес, Герберт, місіс Фейлінг, страждають від відсутності духовності, тоді як герої, які втілюють цінності роману, – Анселл і Стівен – не є християнами [9, с. 64–65].

Таким чином, роман можна вважати втіленням модерністського змісту, цілком нового й "забороненого" у вікторіанській літературі; але це втілення відбувається в Е.М. Форстера у традиційній, класичній формі роману. Отже, можна говорити про нову модерністську поетику. Однак остаточно, більш узагальнено судити про модернізм можна, лише дослідивши подальшу творчість Е.М. Форстера.

Література

1. Bakshi Parminder Kaur. Distant Desire: Homoerotic Codes and the Subversion of the English Novel in E.M. Forster's Fiction. – New York : Peter Lang Publishing, Inc., 1996. – 250 p.
2. Finkelstein Bonnie Blumenthal. Forster's Women: Eternal Differences. – New York and London : Columbia University Press, 1975. – 183 p.
3. Forster E.M. The Longest Journey / E.M. Forster // Great Novels of E.M. Forster: Where Angels Fear to Tread, The Longest Journey, A Room with a View, Howards End. – New York, 1992. – P. 125–374.
4. Hennings Anne Sofie. The Essence of E.M. Forster – on the basis of the novels & selected short stories. Copenhagen : Copenhagen University, 2001. – 118 p.
5. Kaplan Carola M. Absent father, Passive Son: The Dilemma of Rickie Elliot in *The Longest Journey* // Tambling, Jeremy. E.M. Forster. – London : Macmillan Press Ltd, 1995. – 236 p.
6. Page Norman. E.M. Forster. – London : Macmillan, 1987. – 133 p.
7. Royle Nicholas. E.M. Forster. – Plymouth: Northcote, 1999. – 99 p.
8. Stone Wilfred. The Cave and the Mountain. A Study of E.M. Forster. – Stanford : Stanford University Press, 1966. – 436 p.
9. Summers Claude J. E.M. Forster. – New York : Frederick Ungar, 1983. – 406 p.